

POBUNA PRISTAŠA HRSS-a NOVIGRADA 1924. GODINE PROTIV VELIKOSRPSKE POLITIKE

Marijan MAROJA
Državni arhiv u Zadru

UDK 329 "1924" (497.5 Novigrad) Zadar
Pregledni rad

Primljeno: 30. XII. 2005.

Nakon četverogodišnje talijanske okupacije Novigrad je godine 1923. vraćen Kraljevini SHS. Dolazak vojske Kraljevine SHS u mjesto pod srpskom zastavom izazvao je i prvi sukob. Mještani su plavo-bijelo-crvene trobojnice okrenuli na hrvatske boje. Vrlo se brzo narod uvjerio u velikosrpsko ustrojstvo nove države. Nepravda i tlačjenje postali su narodna svakidašnjica. Svjestan svog položaja i razvijene nacionalne svijesti, narod se okupio oko Hrvatske republikanske seljačke stranke Stjepana Radića. Na nepravdu nove države i izazove njenih privrženika narod je odgovorio pobunom. Razoružanjem "mrskih" žandara i napadom na njihove istomišljenike, a pod geslom "Pobijmo žandare, mi ne ćemo šajkače", narod se izjasnio protiv takve države i njene vlasti. Pobuna je ugušena, mnogi su zatvoreni i osuđeni na zatvorske i novčane kazne. Narodni otpor ni takvim mjerama nije slomljen. Na izborima godine 1925. u Novigradu pobjeđuje HRSS i preuzima općinsku vlast. Iste godine organizira se veličanstvena proslava tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva. Proslavom narod pokazuje neuništivost svog otpora, ali izražava i svoje težnje za slobodnom hrvatskom državom.

Ključne riječi: *Novigrad kraj Zadra, HRSS, velikosrpska politika, 1924.*

Na kraju Prvog svjetskog rata veći je dio Dalmacije bio okupiran od talijanskih imperijalističkih snaga. Italija je na sve načine željela realizirati tajni Londonski ugovor iz 1915. godine. Već 4. studenog 1918. godine Talijani su se iskrcali u Zadru. Predstavili su se kao saveznička sila, no to je bila samo varka da bi što lakše ovladali dalmatinskim teritorijem. Iz Zadra su nastavili okupaciju Dalmacije zauzimanjem nekih otoka i primorja. U Zemunik su ušli 15. prosinca, a u Knin 31. prosinca. Narod ih je dočekao kao okupatorsku vojsku. Kod Siverića narod je pružio oružani otpor koji je ubrzo skršen. Početkom siječnja 1919. godine zauzeli su Obrovac. Talijansko zauzimanje Dalmacije završeno je početkom ožujka kada je okupirana Novalja na Pagu.¹ Tako se i Novigrad našao na okupiranom području.

Radi lakšeg upravljanja okupiranim područjem, talijanske su ga vlasti podijelile u tri zone. Novigrad je ušao u treću zonu zajedno s Biogradom, Silbom, Ninom, Salima i

---

¹ Šime PERIČIĆ, Prilog poznavanju talijanske okupacije Dalmacije od 1918. do 1923., *Radovi Instituta HAZU u Zadru*, br. 20, Zadar, 1973., str. 16.

Zadrom.² Sama ta činjenica da je Novigrad stavljen u istu zonu sa Zadrom govori nam da je bio među onim mjestima kojih će se talijanski imperijalisti najteže odreći. Područje III. zone preko kvarnerskih otoka predstavljalo bi kompaktan teritorij povezan s Rijekom i Istrom. Kod uspostavljanja nove vlasti Talijani nisu imali milosti. Uhitili su stotine uglednih građana kako bi obezglavili narod. Iz Novigrada je u zatočeništvu bilo više mještana, a među njima Šime Bradić i Ivan Radošević. Načelnik novigradske općine Šime Oštrić s obitelji je izbjegao u Kraljevicu. Nepoćudni su bili zatočeni u Italiji, pa ih je samo na Sardiniji koncem 1919. godine bilo oko 6.000, a bilo ih je i po drugim mjestima Italije. Stanovništvo koje je bilo materijalno iscrpljeno u dugogodišnjem ratu, ucjenjivali su podjelom hrane i na druge ga načine držali u pokornosti.³

Rapalskim ugovorom između Kraljevine Italije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, sklopljenim 12. studenog 1920. godine, Novigrad je trebao biti vraćen kraljevini SHS. Talijani su na sve načine odugovlačili s evakuacijom. Tek je poslije mnogih sastanaka u travnju 1921. godine počelo vraćanje okupiranih područja i tada je vraćena druga zona s Kninom. U lipnju 1921. godine vraćena je druga zona sa Šibenikom, Benkovcem i drugim mjestima. Evakuaciju treće zone Talijani su nastojali što više odgoditi ne bi li pregovorima zauvijek dobili to područje. Da bi još više otežali situaciju, Talijani su III. zonu podijelili na dva dijela, III. A zonu u kojoj su bili Novigrad, Biograd i Nin i III. B zonu u kojoj su bili Zadar, Silba i Sali. U travnju 1922. godine održani su novi pregovori u Santa Margareti. Tek početkom veljače 1923. godine u Rimu su ratificirane Santamargaretske konvencije i donesena odluka o evakuaciji treće zone u dvadesetak idućih dana. Povlačenje Talijana odvijalo se od 3. do 11. ožujka. Iz Novigrada su se talijanske snage povukle 3. ožujka 1923. godine. Tako je završena četverogodišnja okupacija Novigrada.

Mjesto Novigrad, kao i ostala sela oko njega, stopostotno su naseljena hrvatskim stanovništvom. Teško su podnosili talijansku okupaciju i iskreno se radovali povratku matiči domovini. Mjesto je bilo svečano okićeno za doček vojske Kraljevine SHS. Bilo je dogovoreno da se okiti zastavama Kraljevine, trobojnicama plavo-bijelo-crvenim. S vojskom je u Novigrad došao i Raketić, upravitelj imanja Desnica u Islamu Grčkom, koji je sa sobom doveo i narod. Došli su pod srpskom zastavom. Na ulazu u mjesto, kod mosta gdje se narod okupio, došlo je do sukoba. Mještani su prosvjedovali jer nije dogovoreno da se dolazi pod srpskom zastavom. Na poziv Šime Bradića, Jure Gvardijola i Ivana Čorića mještani su preokrenuli zastave na hrvatske boje. Načelnik općine Šime Oštrić pozvao je Raketića da smota srpsku zastavu što je on učinio, ali je poslije udarajući se rukom u prsa rekao “Ođe me zabolje” što ju je morao smotati.⁴ Takav ulazak

---

² Š. PERIČIĆ, n. dj., str. 16–17.

³ Š. PERIČIĆ, n. dj., str. 27.

⁴ Sjećanja Emice Maroja, djevojački Oštrić, rođene 1913. godine, čiji su roditelji Drago i Marija Oštrić, brat Frane i budući muž Augustin Maroja sudjelovali u pobuni i bili među zatvorenima i osuđenima na zatvorske i novčane kazne.

vojske bio je prvo u nizu razočarenja kojih je narod ovoga kraja pretrpio u novonastaloj velikosrpskoj državnoj zajednici. Bilo im je jasno da nova državna zajednica nije ona koja će štititi interese i prava hrvatskoga naroda.

Od utemeljenja nove vlasti u Novigradu drže stranu pristalica takva uređenja. U mjesto su dovedeni žandari srpske nacionalnosti sa zadatkom da stanovništvo drže u pokornosti. Ono se sastojalo uglavnom od težaka i ribara. U mjestu je bila nekolicina posjednika, trgovaca i zanatlija. Osim njih, tu su bili i državni službenici: žandari, financijeri, učitelji, doktor, poštari, lugari, carinici i župnik. Mjesno stanovništvo živjelo je uglavnom teško jer se teško osiguravala hrana za prehranu obitelji, a još teže za prodaju. Ista je situacija bila na cijelom području koje je gravitiralo Novigradu.

Općina Novigrad obuhvaćala je neka mjesta oko Novigradskog mora, Podvelebitskog kanala i Ravnih kotara. U sastavu novigradske općine bili su Vinjerac, Slivnica, Posedarje, Islam Latinski, Islam Grčki, Podgradina, Kašić, Paljov, Smilčić, Pridraga i Novigrad. Općina Novigrad bila je do talijanske okupacije Zadra dio zadarskog kotara, a nakon vraćanja u Kraljevinu postala je godine 1923. dio benkovačkog kotara. Kako je cijelo to područje kasnije ušlo u sastav Kraljevine, tako se i politički život kasnije razvijao. Najveću promidžbu provodila je Narodna radikalna stranka sa svojim poznatim velikosrpskim, centralističkim i unitarističkim programom. Potpomognuta od državnih vlasti, okupila je oko sebe tanki sloj građanstva malih mjesta, posebno srpske nacionalnosti, ali je među njima bilo i Hrvata. Oko nje su se okupili imućni veleposjednici, zemljoradnici, trgovci, obrtnici, a veliku podršku imala je u pravoslavnom svećenstvu, koje je u svojim stavovima i bilo najekstremnije. Podržavana od institucija vlasti, ova će stranka širiti svoje djelovanje, pa je tako godine 1923. imala 17 seoskih odbora, pretežno po mjestima sa srpskim stanovništvom.⁵ Kolika je bila sprega te stranke i vlasti, piše u pismu njen član dr. Uroš Desnica Ivi Mikuliću u Obrovac 3. kolovoza 1922. godine “da je NRS stranka koja je radi vlasti stvorena, a vlast, opet postoji, zato da brani stranku i da se stara o njenom programu.”⁶ Osim radikala, prisutne su i organizacije nekadašnjih dalmatinskih građanskih stranaka, pravaši Mate Drinkovića, pa pristalice Josipa Smodlake (HPNS) i Ante Trumbića (HS). Tek početkom godine 1923. intenzivira se politička djelatnost Hrvatske republikanske seljačke stranke kada se osnivaju njezini prvi ogranci.

Prvo javno odmjerenje snaga bili su izbori za narodnu skupštinu Kraljevine SHS održani 18. ožujka 1923. godine. Izbori su održani po novom izbornom zakonu, a predviđeno je da se naknadno održe i u mjestima III. zone oslobođenim neposredno pred izbore, u kojoj je bio i Novigrad.⁷ “Izborni su zakoni u Jugoslaviji stvarani uvijek sa svrhom, da bi se održala srbijanska hegemonija”... “i tako osiguralo podjarmljivanje

---

⁵ *Država, organ Narodne radikalne stranke za Dalmaciju*, IV, br. 23.

⁶ Dušan PLENČA, Benkovački kotar između između dva svjetska rata, *Benkovački kraj kroz vjekove*, br. 2, str. 314.

⁷ Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske 1918.–1928.*, Zagreb, 1938., str. 304.

hrvatskog naroda”⁸ Iz rezultata izbora od 1920. do 1938. godine vidljivo je: što je HRSS, kasnije HSS, na izborima dobivao više glasova, to mu je dodjeljivan manji broj mandata. To se vidi iz ovih tablica:

<i>Izbori</i>	<i>Glasovi HRSS</i>	<i>Mandati</i>
28. 11. 1920.	230.590	50
8. 3. 1923.	473.733	70
8. 2. 1925.	522.872	67
11. 9. 1927.	381.371	61
5. 5. 1935.	600.000	44
11. 12. 1938.	801.333	46

Na izborima 8. studenog 1931. godine, za vrijeme diktature, HSS nije sudjelovao, već je objavio bojkot.⁹ Još je vidljivije koliko je izborni zakon bio nepravedan iz sljedećeg primjera: na izborima 1938. godine Lista Udružene opozicije s dr. Mačekom na čelu dobila je 1,364.524 glasa i 67 mandata, a lista dr. Stojadinovića 1,643.783 glasa i 306 mandata. Dakle, s većinom od tri stotine tisuća glasova Stojadinović je dobio 239 mandata više. To su činjenice kojima nije potrebno daljnje obrazloženje.

Najupečatljiviji je primjer kotara Klanjec na izborima 1938. godine kada je kandidat HSS Ljudevit Tomašić dobio 7.614 glasova, a izabran je Stojadinovićev kandidat Milan Dobrovoljac s 14 glasova.¹⁰

Na izborima 1923. godine u Dalmaciji se ukupno biralo 15 zastupnika. Radićeva stranka osvojila je devet mandata, pet su osvojili radikali i jedan demokrati. Pobjeda HRSS-a bila je uvjerljiva i neočekivana, pa su njegovi protivnici na razne načine pokušavali umanjiti i omalovažiti njeno značenje. Tako ju je Josip Smodlaka pokušao objasniti sljedećim riječima: “Ipak se dogodilo i to čudo: od 15 poslaničkih mandata što ih ima u Dalmaciji, Radić je osvojio 8, a da mu dr. Drinković u zadnji čas nije izmaknuo jedan bio bi ih dobio devet”. “Protiv Radića je glasalo suncem obasjano Primorje sa gradovima, to prosvijećeno lice našeg zavičaja”, a za Radića “njeno tamno naličje... tužna Zagora”. “Dalmatinski Zagorci zovu svoj jezik 'rvacki', ali sebe zovu Vlasima i još nemaju nacionalne svijesti.”¹¹

U Šibenskom izbornom okrugu, u koji je spadao i benkovački kotar, biralo se pet zastupnika. Odaziv birača bio je relativno slab. Naime, od 52.029 upisanih, glasovalo je 35.655 glasača. Narodna radikalna stranka dobila je 14.913 glasova, Hrvatska republikanska

---

⁸ Tomo JANČIKOVIĆ, *Hrvati na izborima 1938.*, Zagreb, 1939., str. 27–28.

⁹ T. JANČIKOVIĆ, n. dj., str. 27–28.

¹⁰ T. JANČIKOVIĆ, n. dj., str. 13–15.

¹¹ Josip SMODLAKA, Značaj Radićeve pobjede u Dalmaciji, *Srpski književni glasnik*, IX/1923., br. 5, str. 371–378.

seljačka stranka dobila je 10.404 glasa, Hrvatska pučka stranka 4466, Zemljoradnička stranka 3474 i Demokratska stranka 2347 glasova. Za zastupnike Izbornog okruga Šibenik izabrana su tri radikala i dva zastupnika HRSS-a. Izabrani su od radikala Ljubo Jovanović, dr. Nikola Novaković i dr. Uroš Desnica koji je predstavljao benkovački kotar. Od HRSS-a su izabrani Mate Goreta i dr. Mate Drinković.¹² Na ovim izborima došlo je do oštrog sukoba između dr. Mate Dinkovića, kojeg je kandidirala Hrvatske zajednica, i HRSS-a. Stjepan Radić optužio je Drinkovića i dr. Antu Trumbića da su svojim utjecajem na kandidata HRSS-a Nikolu Fržopa onemogućili da se preda kandidatska lista za sjevernu Dalmaciju, tj. Šibenski izborni okrug, a sve iz razloga da bi sami bili izabrani.¹³ Tako je dr. Drinković izabran podrškom glasača HRSS-a. Na sjednici zastupnika HRSS-a 14. travnja 1923. godine raspravljalo se hoće li Drinković biti primljen u klub zastupnika HRSS-a. Odlučeno je da se zbog prijevare kod izbora Drinković isključi iz kluba. O tome je Radić govorio i na poznatoj skupštini pristaša HRSS-a u Borongaju pred 100.000 ljudi.¹⁴ Zbog skretanja u suradnju s režimom 1924./25. godine veliki broj pristaša Mate Drinkovića prešao je u HRSS.¹⁵ S pojačanom djelatnošću stranačkih aktivista šibenskog i drniškog područja porastao je broj pristaša HRSS-a. Pod konac 1924. godine održao je Radićev zet ing. August Košutić političke sastanke i skupštine HRSS-a u Dalmaciji. Takvu skupštinu pristaša održao je koncem listopada i u Šibeniku.¹⁶

Na izborima za Narodnu skupštinu održanima 8. veljače 1925. godine u šibenskom izbornom okrugu biralo se šest zastupnika. Pobjedu na izborima odnio je HRSS s 23.929 osvojena glasa. Nacionalni blok (radikali i demokrati) osvojio je 23.091 glas, Davidovićeви demokrati 1270, Radnička stranka 203 i Mate Drinković 185 glasova. Iz HRSS-a su izabrana tri zastupnika, i to: Pavle Radić, Josip Pasarić i Rude Bačinić, te tri iz Nacionalnog bloka.¹⁷ Samo na benkovačkom kotaru za HRSS je glasovalo 4198 glasača, dok sve ostale stranke hrvatske orijentacije nisu sakupile više od 250 glasova. Rezultati su bili to povoljniji što su izbori provedeni pod teškim terorom režima, te stoga što je i sam predsjednik HRSS-a Stjepan Radić u vrijeme izbora bio u zatvoru.

---

¹² Rudolf HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb, 1942., str. 161. U radu Dušana PLENČE "Benkovački kotar između Dva svjetska rata" rezultati izbora krivo su navedeni. On, šezdeset godina iza izbora, iz svojih vjerojatno političkih razloga krivotvori rezultate na način da je HRSS dobio na izborima 2347 glasova, koje glasove je dobila Demokratska stranka želeći na taj način umanjiti značaj HRSS-a u Dalmaciji.

¹³ Poruka Stjepana Radića svim biračima u Dalmaciji, *Slobodni dom*, br. 9, od 25. veljače 1923., str. 7.

¹⁴ R. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, govor Stjepana Radića na velikoj skupštini u Borongaju 15. travnja 1923. godine, str. 172.

¹⁵ *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb, 1993., Mate Drinković, str. 611–612; R. HORVAT, n. dj., str. 201–214. Dr. Mate Drinković nije se složio s republikanskim stajalištem Hrvatske zajednice. Poslije pada vlade Lj. Davidovića 15. listopada 1924. godine vladu su osnovali N. Pašić i S. Pribičević 6. studenoga 1924. godine. U tu vladu ušao je i Drinković. Kao ministar supotpisao je i primjenu Obznane na HRSS.

¹⁶ R. HORVAT, n. dj., str. 218.

¹⁷ R. HORVAT, n. dj., str. 234.

U razdoblju između 1923. i 1925. godine došlo je do političke polarizacije i u Novigradu. Pristaše HRSS-a osnovali su svoju organizaciju, na čijem je čelu bio Šime Bradić. Uz svoj program stranka je okupila većinu mještana. Osim toga, osnovana je i organizacija Hrvatske nacionalne omladine (HANA O), koja se brinula o političkom i kulturnom životu među mladima. Narod je s pažnjom pratio sve događaje na državnom nivou i svakim se danom sve više uvjeravao u nepravедnost velikosrpskog režima. Među političkim neistomišljenicima nije bilo tolerancije. Vlast je na svaki način štitila svoje privrženike, a progonila protivnike. *Slobodni dom* od 25. travnja 1923. donosi vijest: “Nakon izvršene evakuacije odmah su počela ovdje progonstva naših pristaša radi samih poklika ‘Živio Radić, živila HRSS!’ te su bili osuđeni i još se nahode u uzama kod kotarskog poglavarstva u Benkovcu Ante Anzulović Tomin i Jerolim Narandžić Grgin i to na mjesec dana zatvora, dok su Jure Paštrović Kuzmanov, Augustin Maroja i Mate i Martin Oštrić Tomini od istog poglavarstva radi istih poklika bili uapšeni i osuđeni na 3 dana zatvora, a danas su na slobodi.”¹⁸ Tanki sloj imućnijih seljaka i trgovaca uglavnom je bio na strani vladajuće stranke. Hrvatski orijentirano pučanstvo veliku je podršku imalo u don Juri Dešpalju, novigradskom župniku, čije bi djelovanje trebalo stručno istražiti.

Upravo u to vrijeme dogodila se i pobuna pristaša HRSS-a protiv velikosrpske politike koja vlada. Do takvih je pobuna dolazilo po cijeloj Hrvatskoj kao izraz narodnog nezadovoljstva. Vlasti su nemilosrdno i krvavo gušile takve pobune, često s većim brojem mrtvih i ranjenih, a uvijek s masovnim uhićenjima.

O novigradskoj pobuni nije do sada pisano. Jedan od razloga sigurno je i taj što je malo sačuvanih izvora o tom događaju. Pripremajući ovaj rad, morao sam se osloniti na skromne i fragmentarne povijesne izvore. Najveću pomoć u rasvjetljavanju ovog događaja dobio sam od gospođe Emice Maroja rođ. Oštrić koja je sačuvala nekoliko značajnih dokumenata vezanih za pobunu. Na prvom mjestu tu je optužnica državnog tužioca kod Okružnog suda u Šibeniku protiv hrvatskih nacionalista u Novigradu od 20. prosinca 1924. godine. Uz nju je sačuvan i dokument o pomilovanju osuđenih od 19. siječnja 1928. godine, te razne priznanice o plaćanju novčanih kazni. Osim dokumenata, pomogla su mi i sjećanja gđe Emice Maroja, koja su tako precizna da ih uzimam kao vjerodostojna. Na žalost, nije sačuvana presuda Zemaljskog suda u Šibeniku. Istražujući u Županijskom sudu u Šibeniku gdje se još nalazi gradivo Zemaljskog suda, našao sam samo obavijest da se cjelokupni taj predmet nalazi u dnu police. Predmet je zbog svoje debljine bio izdvojen. Međutim, na mjestu gdje se trebao nalaziti, nije ga bilo. Nadamo se da je samo zagubljen i da ćemo jednom doći do njega.

Dana 1. studenog 1924. godine vratili su se iz Šibenika delegati novigradske organizacije HRSS-a koji su bili nazočni na par dana prije održanoj skupštini HRSS-a. U delegaciji su bili: Šime Bradić, posjednik, Jure Gvardijol, trgovac, Ivan Čorić, predsjednik, Lovre Oštrić i Mate Oštrić, studenti.

---

¹⁸ *Slobodni dom*, br. 18, str. 2, od 25. 4. 1923.

Neposredno nakon njihova dolaska, isti dan poslije podne okupili su se pristaše HRSS-a ili, kako ih tužitelj naziva, “radičevci” u dvorani Hrvatske nacionalne omladine, smještenoj u zgradi seoske blagajne (poslije odmaralište jedne slovenske firme, a danas stambena zgrada), s ciljem da im njihovi delegati iznesu što su čuli i vidjeli i što je dogovoreno na stranačkom skupu.¹⁹ Iako je sastanak sazvan isti dan po dolasku delegata, u dvorani se okupilo više stotina pristaša stranke.

Dok se održavao sastanak, pred seosku su blagajnu došla dva “jugoslavenska nacionalista”, i to Joso Buterin Ivanov i Šime Kaštela Franin te zapjevali pjesme²⁰ unitarističkog sadržaja. Pjevali su: “Zapjevalo grlo mladićevo, sve će ovo biti Pašičevo”.²¹ Njihov dolazak pred seosku blagajnu u kojoj su se nalazili brojni pristaše HRSS-a i njihovo pjevanje govori o izazivačkoj namjeri, ali i osjećaju sigurnosti da im se ništa ne može dogoditi jer su miljenici vlasti i uvjerenju da će ih ta vlast sigurno zaštititi. Ispred blagajne stajali su Vladimir Paštrović i Jerko Narandžić u uložni stražara. Na izazovnu pjesmu jugonacionalista oni su zapjevali kao kontru: “Zapjevalo grlo mladićevo, sve će ovo biti Radićevo”. Došlo je do prepirke i svađe. Jugonacionalisti su napali Paštrovića i Narandžića. Jedan od njih bio je naoružan nožem. Na Paštrovićev povik narod okupljen u dvorani izašao je na ulicu i stao u obranu svojih napadnutih istomišljenika. Radilo se o grupi od oko 200–300 ljudi. Na mjestu događaja našao se i Mirko Pekota. Kako je bio istomišljenik prve dvojice, i njega je narod napao. Napadnut je i Augustin Bratović Vickov koji je, uspjevši uteći, otišao po mjesne oružnike.

Na dojavu o događaju uputili su se mjesni oružnici, podnarednik Josip Mučić te Nikola Graovac i Špiro Čubrilo.²² Po dolasku na mjesto događaja počeli su istragu i raspravu sa sudionicima. Nakon što su razoružali Šimu Kaštelu Franina koji im je bez otpora dao nož kojim je prijetio ljudima, jer se dolaskom žandara osjećao zaštićenim, narod kojeg sve to nije umirilo, napao je i žandare. Sam napad uslijedio je na povik Šime Bradića: “Pobimo žandare, mi ne ćemo šajkače!”²³ Žandari su razoružani, a narod ih je stao tući. S otetim puškama hodali su i govorili: “Sad smo mi žandari.” Nakon toga puške su bacili u more.²⁴ Žandari su se uspjeli izvući i zatim pobjeći prema vojarni, a narod je išao za njima.

Tek dolaskom novigradskih finanaca, koji su počeli pucati u zrak, narod se razišao. Time se situacija nije smirila. Napadnut je i pretučen općinski lugar Šime Gvardijol

---

¹⁹ Rašireno je netočno mišljenje da je do sukoba u Novigradu došlo dok se igralo kolo. Kako je do pobune došlo 1. studenog, na dan Svih Svetih, nema ni govora da bi se u katoličkom mjestu kakvo je Novigrad igralo kolo. Dokumenti u potpunosti negiraju takvo mišljenje.

²⁰ Optužnica Kraljevskog i državnog odvjetnika od 20. prosinca 1924. godine, str. 4. Optužnica je u posjedu Emice Maroja.

²¹ Sjećanja Emice Maroja o pjevanju pjesme i odgovoru na nju.

²² Optužnica, str. 4.

²³ Optužnica, str. 4.

²⁴ Sjećanja E. M.

koji je želio pomoći žandarima. Njega “izlemaše”²⁵ Grgo Sinovčić pok. Mate i sinovi Antun i Vicko. Napadnuta je i kamenom pogođena učiteljica Marija Žuvić te Neda Radošević, a napadnute su bile još neke osobe, sve protivnici HRSS-a.²⁶ Padom mraka, stanje se smirilo.

U toku noći došla je pomoć žandarima i financima iz Obrovca i Benkovca. Istu noć, 2. studenog, već oko četiri sata ujutro počela su uhićenja sudionika tih događaja, sve pristaša HRSS-a. Uhićenja su trajala cijelo jutro. Ljude su konopcima vezivali jedne za druge i tako ih povezane pješice vodili u Obrovac. Iz Obrovca su parobrodom odvedeni u šibenski zatvor. Šibenska organizacija HRSS-a organizirala im je pravi doček. Uhićene su nahranili, redovito ih posjećivali. Organizirali su i obranu optuženih. Dok su uhićeni bili u zatvoru, iz Šibenika su autobusom njihovim obiteljima slali kruh i drugu hranu.²⁷ Kraljevski državni odvjetnik podigao je optužnicu 20. prosinca 1924. godine u Šibeniku. Optužnica nosi naziv “Optužnica državnog tužioca kod Okružnog suda u Šibeniku – Protiv hrvatskih nacionalista u Novigradu”. Optužnica je podignuta protiv 43 sudionika tih događaja. Optuženi su:

1. Šimun Bradić pok. Jure, posjednik
2. Jure Gvardijol Franin, trgovac
3. Ivan Čorić pok. Jure, posjednik
4. Marija Oštrić, žena Dragina, domaćica
5. Mate Gvardijol Franin, umirovljeni financ
6. Josip Gvardijol Franin, težak
7. Šimun Vlatković pok. Nikole
8. Nikola Vlatković Šimin, težak
9. Ante Bradić Franin, težak
10. Frane Baždarić Antin, težak
11. Dinko Vlatković Blažov, težak
12. Frane Oštrić Dragin, težak
13. Drago Oštrić pok. Šime, ribar
14. Augustin Maroja pok. Mate, ribar
15. Ante Anzulović Tomin, težak
16. Šimun Ivčić Pavin, težak
17. Joso Anzulović Tomin, ribar
18. Martin Oštrić Tomin, student
19. Jerko Narandžić Grgin, težak
20. Ivo Buterin pok. Martina, težak
21. Josip Čorić pok. Jure, težak

---

²⁵ Optužnica, str. 5.

²⁶ Optužnica, str.5.

²⁷ Sjećanja E. M.

22. Vladimir Paštrović pok. Grge, težak
23. Blaž Vlatković pok. Grge, težak
24. Ante Bartulović Matin, težak
25. Vicko Blašković pok. Šimuna, težak
26. Šimun Dobrota Šimin, težak
27. Martin Paštrović pok. Grge, težak
28. Vicko Sinovčić Grgin, težak
29. Joso Mikecin pok. Martina, težak
30. Marko Oštrić Antin, težak
31. Nikola Brčić Jurin, težak
32. Šime Brčić Jurin, težak
33. Mate Buterin pok. Grge, težak
34. Nikola Oštrić Nikolin, težak
35. Josip Karavida Nikolin, težak
36. Mirko Sinovčić Franin, težak
37. Lovre Oštrić pok. Ive, student
38. Mate Oštrić pok. Lovre, težak
39. Grgo Sinovčić pok. Mate, zidar
40. Božo Vlatković pok. Šime, težak
41. Mate Baždarić pok. Tome, težak
42. Mate Oštrić Šimin, težak i
43. Ante Sinovčić Grgin, kovač.²⁸

Po optužnici državnog odvjetnika broj optuženih trebao je biti puno veći, ali je “najveći broj napadača izmakao oku oružnika i drugih svjedoka obzirom na palu već tminu, a još više obzirom na kritični položaj oružnika”. Optužnica do u detalje navodi sve događaje 1. studenog. Bavi se motivima i ciljem takva bunta. Prema odvjetniku “Radićevci” su toga dana htjeli napasti svaku njima nepoćudnu osobu koja im je došla pod ruku. “Njihov nastup nije bio jedan običaj protiv organa vlasti koji se često dešavaju, koji su redovito izljev momentalnog kakovog raspoloženja...”, “motiv i cilj koji su vodili okrivljenike da napadaju gornje organe vlasti u Novigradu... bili su političke naravi.” “Oni su naime htjeli da maknu te organe, da ih ubiju, jer je njima u dužnosti da paze na sadašnji javni poredak i da spriječe ugrožavanje javnog mira i sigurnosti, to i uređaj naše države, kakav je danas, nije poćudan današnjim okrivljenicima...”, “... hoće pošto poto da ga dovedu u opasnost, da ga sruše, jednom riječju, promijene sadanji politički poredak u državi”.²⁹ Da je u pravu, državni odvjetnik zaključuje iz njihova prethodnog držanja i riječi Šime Bradića toga dana u seoskoj blagajni : “Hrvati, došao je dan slobode, pao je batinaški režim! Treba da se prolije krv! Jedan za sve, svi za jednoga! Naprijed omladino

---

²⁸ Optužnica, str. 2–3.

²⁹ Optužnica, str. 6.

i ne bojte se!” Odvjetnik još dodaje da su neki okrivljenici tog dana prije sastanka obilazili Novigrad i pjevali “Da će toga dana svršiti Republika oružnika Graovca”.

Na osnovi takva zaključka o pripremanoj pobuni, državni odvjetnik daje optužbu da su svi okrivljenici, od 1. do 43. “počinili zločin pokušaja umorstva (ubojstva) na organima vlasti, iz Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, a pojedine okrivljenike i po drugim članovima kaznenog zakonika, kažnjivo sve smrću ili robijom do dvadeset godina.”³⁰

Zemaljski sud u Šibeniku donio je 23. veljače 1925. godine presudu kojom je dio optuženih osuđen na kaznu zatvora. Izrečene kazne kretale su se u rasponu od četiri do četrnaest mjeseci zatvora, a jedna je bila izrečena na 13 mjeseci teške tamnice. Iz dokumenta o pomilovanju od 19. siječnja 1928. godine vidi se da su osuđeni:

- Marija Oštrić, žena Dragina, na godinu dana
- Šime Vlatković pok. Nikole na deset mjeseci
- Ante Anzulović Tomin na godinu dana i dva mjeseca
- Mate Gvardijol Franin na godinu dana i jedan mjesec
- Šime Bradić pok. Jure na godinu i dva mjeseca
- Drago Oštrić pok. Šime na osam mjeseci
- Jerko Narandžić Grgin na godinu dana zatvora.

Svi su kažnjeni na zatvorske kazne osim Mate Gvardijola, koji je kažnjen teškom tamnicom.³¹ Zatvorskim kaznama kažnjena je većina optuženih. Sva imena osuđenih nisu mi poznata jer nismo pronašli presudu. Poznato je da su kažnjeni: Augustin Maroja na sedam mjeseci, Frane Oštrić na četiri mjeseca, Joso Karavida i Ivan Čorić.

Nakon presude svi su uhićeni pušteni iz zatvora. Osuđeni su kazne počeli izdržavati u lipnju 1927. godine. Ukazom o pomilovanju kralja Aleksandra Karađorđevića od 19. siječnja 1928. godine dio osuđenih je oslobođen, a dijelu su kazne umanjene.

No, same zatvorske kazne nisu bile najveće zlo što je osuđenike pogodilo. U obračunu sa svojim protivnicima režim je koristio i druga, djelotvornija sredstva. Svi osuđeni bili su dužni državi platiti visoke novčane kazne i novčane naknade za boravak u zatvoru. Tako je Marija Oštrić, žena Dragina, dobila 12. srpnja 1929. godine račun s troškovima svog boravka u zatvoru. Za to je trebala platiti 5 090 dinara. Za zatvorski boravak u Obrovcu 701 i još 4 389 dinara za boravak u Šibeniku. Njen muž, Drago Oštrić pok. Šime osim zatvorom, kažnjen je novčanom kaznom od 39.359 dinara, i to 7. ožujka 1930. godine, a sve na osnovi presude iz 1925. godine.³² Tako su muž i žena kažnjeni na oko 45.000 dinara, što je bila izuzetno velika svota novca, a da i ne govorimo što je to značilo za jednog težaka ili ribara. Ako se uzme u obzir da su radničke nadnice

---

³⁰ Optužnica, str. 3 i 6.

³¹ Objava o pomilovanju od 19. siječnja 1928. godine, str. 1–2, objava u posjedu Emice Maroja.

³² Priznanice u posjedu Emice Maroja.

iznosile 15 dinara, kazna je iznosila tri tisuće nadnica ili deset godina rada. Takve su kazne platili i ostali osuđeni. Tome treba pribrojiti i boravak u zatvoru, za trajanja kojega osuđeni, uglavnom glave obitelji, nisu radili. Radilo se uglavnom o brojnim obiteljima s više djece. Iako im je omogućeno da kazne obročno plaćaju, osuđeni su bili ekonomski upropašteni. To je bila prava osveta režima svima koji su mu se protivili.

Hrvatski narod Novigrada nije pokleknuo pred takvim nemilosrdnim terorom. Na izborima u mjesecu veljači 1925. godine, dok su još optuženi za pobunu bili u zatvoru, a u zatvoru se nalazio i Stjepan Radić, pobjedu je u Novigradu odnijela HRSS. Za načelnika novigradske općine izabran je Jure Gvardijol Franin, novigradski trgovac i istaknuti pristaša HRSS-a. Preuzeo je načelništvo od Šime Oštrića pok. Grge, dugogodišnjih novigradskih načelnika. Izborom za načelnika osobe koja je sudjelovala u pobuni, bila uhićena i zatvorena, dat je odgovor režimu.

Godine 1925. slavila se tisućobljetnica Hrvatskog Kraljevstva. U Novigradu je održana velika narodna svečanost. Okupio se tu narod Novigrada i svih okolnih mjesta. Okićenim brodovima dovezli su se ljudi Posedarja, Vinjerca, Ražanca, Selina, Starigrada i Jasenica pa do Obrovca, Tribnja i Krušćice. U svečanim kolonama spustio se i narod s kopnenog dijela. Mjesto je bilo svečano okićeno zastavama i cvijećem. U prostoru Seoske blagajne održana je svečana akademija. Po mjestu je svirala glazba. Vrhunac proslave bilo je postavljanje spomen-ploče kralju Tomislavu i Hrvatskom Kraljevstvu.³³ Postavljanjem ploče na zgradu novigradske općine, Hrvati Novigrada i okolnih mjesta jasno su izrazili svoje težnje za obnovom hrvatske države i uspostavom njena suvereniteta, a za rušenje velikosrpske nenarodne tvorevine kakva je bila Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Ovom je proslavom, nedugo iza pobune, još jednom izražena narodna volja, koju nikakav teror ne može ugušiti.

Zaključimo: Novigrad je priključen Kraljevini SHS nakon više od četiri godine talijanske okupacije. Narod Novigrada i okolice bio je sretan povratkom u Kraljevinu SHS. Sreća se vrlo brzo pretvorila u opće razočarenje. Nepravda i tlačjenje bile su narodna svakidašnjica: na svakom se koraku osjećala svemoć srpskih žandara i njihovih žbira. Velikosrpsko ustrojstvo nove države nije obećavalo ništa dobro ovom siromašnom, ali svjesnom hrvatskom puku. Narod se brzo i aktivno uključio u politički život: najveći dio pučanstva opredijelio se za politiku Stjepana Radića i priključio HRSS-u. U Radićevoj politici vidio je mogućnost ostvarenja svojih nacionalnih i socijalnih interesa. Organizacija HRSS-a u Novigradu u tom je razdoblju bila brojna i vrlo aktivna.

Na teror režima i izazove njegovih eksponenata pristaše HRSS-a odgovorili su pobunom. Pobuna je ugušena, a sudionici kažnjeni teškim zatvorskim i novčanim kaznama. Uhićena su 43 mještana, od kojih je većina i kažnjena.

---

³³ Spomen-ploča stajala je na zgradi općine do talijanske okupacije u Drugom svjetskom ratu. Radi zaštite od Talijana ploča je skinuta i zakopana. Postavljena je ponovno tek godine 1971. za Hrvatskog proljeća. Na žalost, za vrijeme četničke okupacije Novigrada, ploča je uništena.

Imao je pravo državni odvjetnik kada ih je optužio da su željeli srušiti politički poredak u zemlji ili ga dovesti u opasnost da bude srušen. Uzvicima pobunjenika: “Hrvati, došao je dan slobode, pao je batinaški režim! Treba da se prolije krv! Jedan za sve, svi za jednoga! Naprijed omladino i ne bojte se!”, okarakteriziran je režim koji vlada nad narodom. A uzvicima “Pobijmo žandare, mi ne ćemo šajkače!” i “da će toga dan svršiti republika oružnika Graovca”, jasno je rečeno da je to pobuna protiv velikosrpske tiranije koja vlada i koju Hrvati ne će trpjeti.

Ova pobuna, uglavnom običnoga puka, težaka i ribara, s malo imućnijih pristaša, jasno govori o razvijenoj hrvatskoj svijesti tog naroda. Iako ugušena, ova je pobuna bila izraz narodnog otpora i vjesnik kratkotrajnosti takve vlasti u Novigradu, ali i trulih temelja na kojima je ta država stajala. Na izborima u veljači, dok su optuženi još bili u zatvoru, pobjedu u Novigradu odnosi HRSS i preuzima općinsku vlast. Organizira veliku proslavu tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva. Proslava pokazuje neuništivost narodnog duha i njegove težnje za slobodnom hrvatskom državom kao svojim konačnim ciljem.

Marijan MAROJA: LA RÉVOLTE DES PARTISANS DU HRSS DE NOVIGRAD EN 1924
CONTRE LA POLITIQUE D'HÉGÉMONIE SERBE

Résumé

En 1923, après quatre ans de l'occupation italienne, Novigrad est réincorporée au Royaume des Serbes, Croates et Slovènes. L'arrivée de l'armée du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes dans le village, sous le drapeau serbe, a provoqué le premier conflit. Les habitants ont renversé les tricolores bleu-blanc-rouge aux couleurs croates. Le peuple était assez vite convaincu que le nouvel État était organisé sous l'hégémonie serbe. L'injustice et la répression ont devenues les événements quotidiens. Le peuple, conscient de sa position et du développement de la conscience nationale, s'est réuni autour du Parti croate républicain agricole (Hrvatska republikanska seljačka stranka – HRSS) de Stjepan Radić. Le peuple s'est révolté contre l'injustice de nouvel État et contre les provocations de ses partisans. C'est par le désarmement des gendarmes détestés et par l'attaque à ceux qui avaient la même opinion, sous la devise "Tuons les gendarmes, nous ne voulons pas les "šajkača" (bonnets militaires serbes)!", que le peuple s'est déclaré contre un tel État et son autorité. La révolte a été suspendue, et de nombreux rebelles étaient encarcelés et condamnés aux peines d'emprisonnement et peines pécuniaires. Ces méthodes n'étaient pas suffisantes pour briser la résistance du peuple. C'est HRSS qui gagne aux élections de 1925 à Novigrad et qui prend le pouvoir dans la commune. Dans la même année était organisé la célébration du millénaire du Royaume croate. Par cette célébration, le peuple montre l'indestructibilité de sa résistance, et proclame ses aspirations pour un libre État croate.

Marijan MAROJA: THE REVOLT OF THE CROATIAN REPUBLICAN PEASANT PARTY OF NOVIGRAD IN 1924 AGAINST GREAT SERBIAN POLITICS

Summary

After four years of Italian occupation, in 1923 Novigrad was returned to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The coming of the army of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes under the Serbian flag was the cause of the first conflict. The inhabitants of Novigrad upturned the blue-white-flags to make them Croatian tricolors. Very soon the people came to recognize the Great Serbian arrangement of the new state. Injustice and oppression became parts of Croatian everyday life. Conscious of its position and possessing a developed national conscience the people gathered around the Croatian Republican Peasant Party of Stjepan Radić. The people responded by revolting against the injustice of the new state and the challenges of its supporters. By disarming the hated police forces and by attacking those who were politically like-minded, under the slogan “Kill the police, we don’t want the Serbian peasant caps” the people took their stand against such a state and its authorities. The revolt was put down, many were imprisoned and sentenced to jail or were fined. These measures did not destroy the people’s resistance. In 1925 elections the Croatian Republican Peasant Party won in Novigrad and took over the offices of the municipality. That same year a magnificent celebration of the thousand anniversary of the Croatian Kingdom was celebrated. Through the celebration the people showed the indestructibility of their resistance and voiced their aspiration for a free Croatian state.

Key words: Novigrad near Zadar, Croatian Republican Peasant Party, politics of Great Serbia, 1924